

کوشک باغ های صفوی اشرف البلاد

طرح مرمت و باززنده سازی کوشک باغ چشمه عمارت بهشهر

اشرف نام قدیم بهشهر کنونی است. این شهر در طول حیات خود نام های متعددی به خود گرفته است، از جمله آنها، کبودخانه، پنجاه هزار، هزار جریب، کلمباد، قره طغان و خرگوران یا خورکوران که این نام در زبان پهلوی ساسانی به معنایی سرزمین بزرگان یا سرزمینی با دشتهای وسیع و سرزمین کارنها و قارنها که در این ناحیه حکومت می کردند اطلاق می شده است. در سال 1006 هجری قمری که نظام ملوک الطوائفی در طبرستان برچیده شد. این منطقه مورد توجه شاه عباس (1038-996) قرار گرفت و مکرر به این منطقه سر سبز، جهت شکار و تفرج سفر می نمود، تا اینکه در سال 1021 هجری باغ شهر اشرف را که تا آن زمان روستای کم جمعیتی بیش نبود. با شکوه جلال وصف ناپذیر طرح ریزی کرد. شاه عباس برای بنای این شهر چندین خانوار گرجی به منطقه کوچاند و شروع به ساخت مجموعه کاخ های حکومتی، تاسیساتی و رفاهی - تفریحی نمود و بدین سان پایتخت دوم شاه صفوی به اشرف البلاد شهرت یافت. قطعه شعری است از مولانا محمود بهشتی گیلانی درباره تاریخ بنای شهر که استاد دکتر منوچهر ستوده در کتاب ارزشمند از آستارا تا استرآباد (گرگان امروزی) به شرح زیر نقل شده است: "خسروآفان شه کامیاب، آن محک باطن هر خوب زشت، کرد چو در اشرف مازندران، طرح بنایی به صفا چون بهشت، از ره اقبال زفیض قدم، آب و گلشن با گل و عنبر سرشت، دست سعادت پی تاریخ آن، بر در او دولت اشرف نوشت. "سیاحان زیادی از مجموعه کوشک باغ های اشرف دیدن کرده ند، از جمله معروفترین آنها که به هنگام ساخت مجموعه به حضور شاه عباس در اشرف رسید. پیتر و دلاواله، نماینده ی پاپ و جهانگرد ایتالیایی است. وی در سال 1027 هجری پس از ورود به اصفهان به دلیل حضور شاه در فرح آباد ساری و اشرف عازم این شهر شد. این سیاح ایتالیایی که به نظر می رسد اولین جهانگردی است که از فرح آباد و اشرف بازدید می کند، چگونگی ورود و مشاهدات خود را در مسیر راه فرح آباد و اشرف به طور مفصل گزارش می نماید که در جای خود بسیار تامل باید کرد. بنابر گزارشات برجای مانده از سیاحان، شاه عباس طرح شهر عظیمی را که نمونه ی باشکوهترین را قبلاً در اصفهان پیاده و تجربه کرده بود، در قصبه ی اشرف بنیان نهاد و سپس با تشویق و کوچاندن قفقازیان. (گرجیان) در اشرف و فرح آباد رونق خاصی بدانها می بخشد (سفرنامه شاردن. نقل شده در کتاب تذکرهاالملکوک به کوشش دکتر سید حسین دبیر سیاقی) مجموعه کوشک باغ های اشرف که روزگاری یکی از زیباترین و باشکوه ترین باغ های صفویان شمرده می شد. امروزه در پس نابسامانی های توسعه ی بی رویه ی شهر مستور و مهجور مانده است و چندان نشانی از گذشته های پررونق خود ندارد و کسی نیز سراغشان را نمی گیرد. از هفت باغ اندر باغ متمرکز داخل شهر، حمام ها و آب انبارهای اشرف که در دامنه شمالی کوه جهان مورا و در زمینی با شیب ملایم طرح ریزی

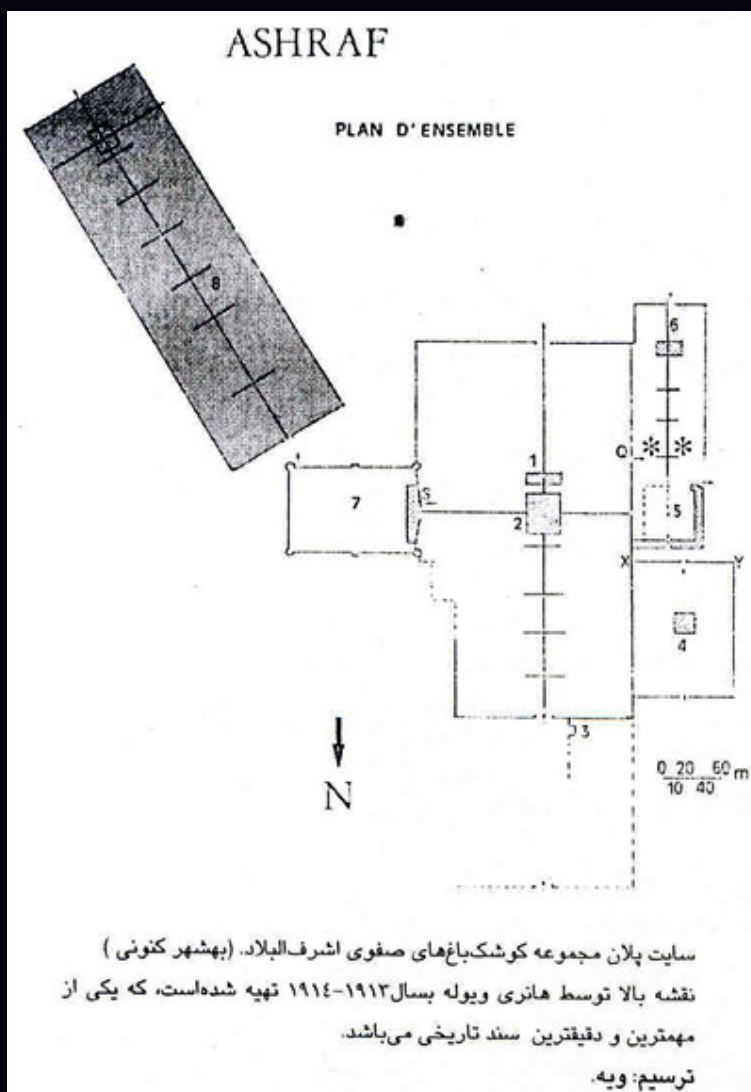
شده بود. تنها باغ چهلستون (دیوان خانه) و بقایای از باغ تپه، باغ چشمه عمارت و یک آب انبار موجود است. اسامی کوشک باغ های (باغ اندرباغ) صفوی اشرف عبارتند از:

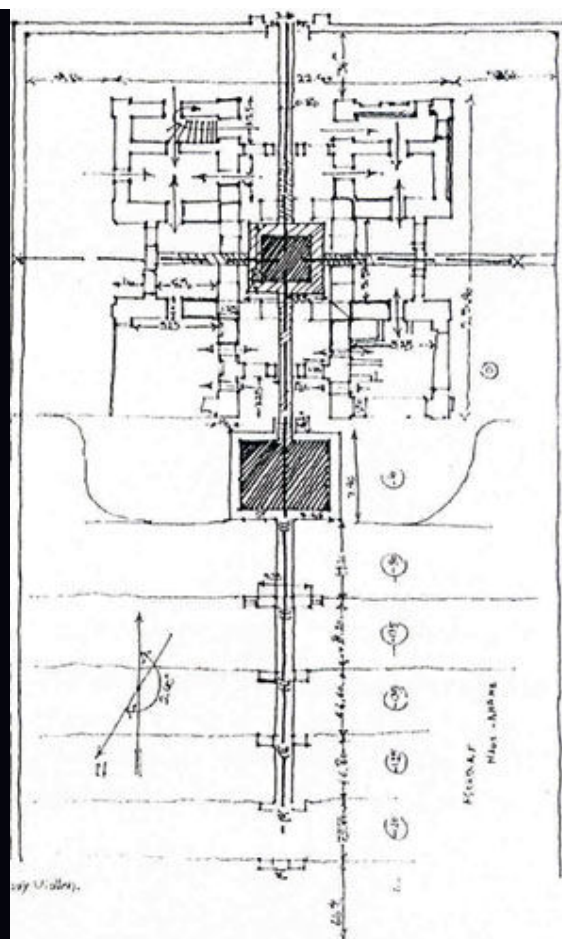
1- دیوانخانه 2- باغ تپه 3- باغ صاحب الزمان 4- باغ خلوت 5 - باغ شمال 6- باغ چشمه و آب انبار (به غیر از مجموعه باغ های صفوی عباس آباد و کاخ صفوی آباد) در پایان نامه مذکور سعی شده، مجموعه کوشک باغ های اشاره شده ی فوق با استفاده از اسناد و مدارک تاریخی شامل: گزارشات سیاحان، متون تاریخی، تصاویر، طرح و نقشه و مطالعات پژوهشی و میدان شناسایی و نسبت به طرح مرمت و باززنده سازی باغ کوشک چشمه عمارت که یکی از زیباترین باغ های مجموعه بوده است اقدام گردید. از این رو شاید معرفی این مجموعه عظیم به علاقمندان هنر باغسازی و معماری ایران ضرورت داشته باشید. امید است مورد قبول واقع گردد و از مدیر مسئول بزرگوار مجله اثر جناب آقای دکتر شیرازی به پاس زحمات و راهنمایی های بی دریغشان، قدردانی می نمایم.

باغ چشمه یا چشمه عمارت

یکی از مهمترین کاخ های مجموعه صفوی اشرف کوشک باغ چشمه عمارت، یا باغ چشمه می باشد. این باغ عظیم و باشکوه در قسمت جنوب شرقی باغ تپه و باغ شاه در محوطه ای به طول حدود 410 متر و به عرض حدود 135 متر (حدود 6 هکتار) در زمان شاه عباس ساخته شده است. این محدوده با دیواری به ارتفاع حدود 2 متر و به عرض هشتاد سانتیمتر با مصالح سنگی محصور شده بود. باغ، در هفت کرت (تخت) و یک کوشک که در منتهالیه جنوب شرقی باغ واقع است طراحی شده است. واقع شدن باغ در زمینی با شیب ملایم امکان بازی با آب و جریان آسان آن را فراهم ساخته و از سوی در نظام ساختاری باغ که همانا بر پایه نظم هندسی استوار است. تأثیر به سزایی ایفا کرده است. مظهر چشمه در بالاترین نقطه باغ ظاهر می شود تا بتواند از موقعیت مربوط به عوارض زمین بیشترین استفاده را ببرد. محورهای عمود بر هم محور اصلی و حوض ها و آبراه ها همگی از نظم هندسی حاکم بر باغ تبعیت می نمایند و منظر زمین را بطرز زیبایی آرایش کرده اند. کوشک نیز با پلان چلیچایی (25/22) "چهار صغه ای یا چهار ایوانی" در دو طبقه با انگیزه فراهم آوردن بهترین مناظر با تزیینات گچ بری و کاشی کاری در منتهالیه جنوب شرقی باغ واقع شده است. وسط این عمارت، چشمه ای از دل زمین می جوشد که در چهار سمت توسط جویی هایی به عرض 110 سانتیمتر باغ را آبیاری می نمود. از منحصرترین ویژگی این عمارت، نظام آبرسانی به طبقه فوقانی کوشک می باشد. آب با بهره گیری از اختلاف سطح ارتفاع به وسیله تنبوشه های سفالین به حوضچه ای در طبقه فوقانی هدایت می شده و از آنجا نیز به چهار حوضچه که در مرکز چهار صغه طبقه فوقانی تعبیه شده است، می ریخته است. باغ، عمارت و چشمه موجود فضای سبز مرکزی، از آثار بارزش باغ سازی و معماری صفویان در شمال ایران است که بسیار زود و به ویرانی نهاد و به همین دلیل سیاحانی که از مجموعه بازدید کرده اند، اطلاعات مختصری از آن به جای گذاشتند. از باغ وسیع و کوشک مصفای چشمه عمارت که از آن به عنوان مادر هشت بهشت اصفهان نام برده می شود، تنها بخش

اندکی از باغ و یک طبقه از کوشک باقی مانده است. امیدواریم شاهد روزی باشیم باغ، چشمه عمارت را در آغوش گیرد، طرح مرمت و باززنده سازی باغ کوشک چشمه عمارت و طرح حریم آن، بر پایه مطالعات تاریخی، مطالعات پژوهشی و باستانشناسی و با در نظر داشتن مبانی نظری مرمت بناها و محوطه های تاریخی و تجربه های داخلی تهیه و در کمیته فنی سازمان میراث فرهنگی کشور به تصویب رسیده است.

پلان باغ و کوچه چشمه عمارت. ترسیم از هانری ویوله ۱۴-۱۹۱۳ م.
 Mrs. Marine Fromanger
 ماسخند:

چشمه عمارت، سال ۱۳۵۲. مأخذ: میراث فرهنگی مازندران

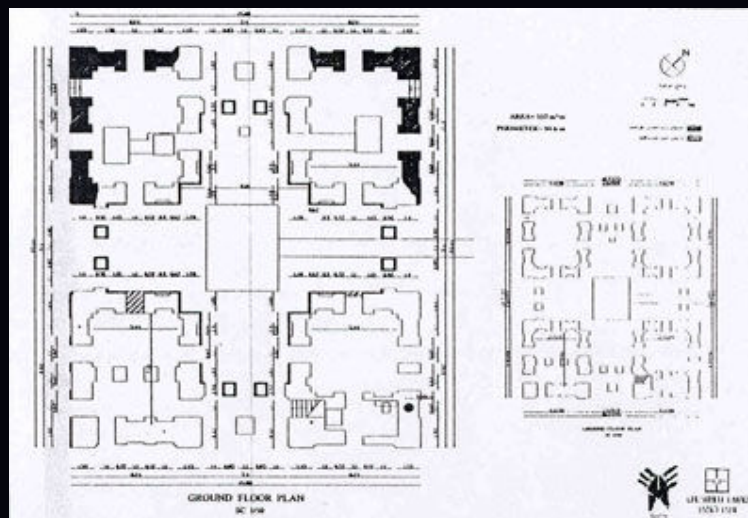

حوضچه تقسیم آب در طبقه فوقانی و تنبوشه‌هایی که آب را به
حوضچه‌های روی صفا منتقل می‌کنند عکس: نگارنده. ۱۳۷۹

نمای کنونی چشمه عمارت بهشهر. عکس: نگارنده. ۱۳۸۰

نقشه های طرح مرمت و احیا:

نویسنده متن: بهرام رضایی چراتی-استاد راهنما: دکتر محمد منصور فلامکی